

Bozók Ferenc

Kígyómarás: őrizkedj ellenségeidtől

„Kígyómarás: őrizkedj ellenségeidtől” – Egyebek közt ezt is írja Krúdy az *Álmoskönyv*ben. A kígyó félelmetes, kiszámíthatatlan, titokzatos, életveszélyes. Nem csoda, hogy már ősrégi emberek fantáziáját is izgatta, mítoszokban és igen korai, még ékírásos agyagtáblákon, majd papiruszra rajzolt képrészletekben is megjelent, különféle jelentéstartalmakkal. Kígyóábrázolások már igen korán feltűnnek, például a Kr. e. 4000 körüli, egyiptomi Nagada-i tányéron. Az ősvizekben tekergő Leviatán a zsidó és főníciai mítoszokban egyaránt az Isten-ség ellen forduló gonosz megtestesítője. Leviatán fellázadt Isten ellen, de Isten szétzúzta a fejét. (Zsolt. 74,14) Mára Leviatán már kevésbé jelenik meg képzőművészeti és irodalmi utalásokban. A 19. századból egy híres alkotás, Gustave Doré *Leviatán elpusztítása* című metszete, valamint egy költemény, Rimbaud-tól *A részeg hajó* jut eszembe, melyben a „kamasz zseni” a nagytetű, ragadozó halat Leviatáninak nevezi. A görögösen Apóphisznak nevezett egyiptomi Apep kígyóként ábrázolt sötétség és őskáosz istenség, mely a Középbirodalom óta volt kultusz tárgya. A kobra a fáraó koronájának díszje. Mérget lövell a fáraó ellenségeire. Uralkodói jelkép, pozitív tartalommal. D. H. Lawrence is királynak, ám sátáni, gonosz, alvilági királynak nevezi a *Kígyó* című versében: „királynak láttam, / száműzött királynak az alvilágban, koronázatlannak” (Szabó Lőrinc fordítása).

Kínában a kígyó az állatöv ötödik tagja, okos, de életveszélyes. A Gilgames eposz akkád változatában Gilgames örök ifjúságának fűvét egy kígyó nyeli le. Az indiai mitológiában a kígyó ellensége, a Garuda madár szent állat, mert csőrével elkapja és megsemmisíti a gonosz, mérges kígyót. Eszünkbe juthat Mexikó címere is. A sas karmaiban kígyó. A bibliai Teremtés könyvében az Ádámot és Évát bűnre csábító kígyó a Föld minden állatánál ravaszabb. Isten azt mondja az őskígyónak, hogy bűnre csábítása miatti büntetésül a föld porát kell ennie, és a földön kell csúsznia. A bibliai elbeszélés szerzője szerint tehát a kígyónak eredetileg végtagjai is voltak. Lám, ezen a ponton teljes szinkronban vagyunk az evolucionistákkal, hisz az evolúció hívei szerint is voltak végtagjai eredetileg a kígyóféléknek. „Végtagjaikat az evolúció során teljesen elvesztették, így hason kúszó, esetleg vízi szervezetekké alakultak” – írja a magyar nyelvű wikipédia lexikon. Azt is írják, hogy eredetileg gyíkfélék voltak. Átmeneti formának tekinti a tudomány a 92 millió évvel ezelőtt élt Eupodophis descouensi nevű lényt, mely már kígyó volt ugyan, de még volt két csökevényes lába. Nemcsak a gonoszság, állnokosság, megtévesztés, megbízhatatlanság, hazugság, rosszra csábítás szimbólumaként rögzültek azonban a kígyók a kultúrtörténetben, hanem olykor a gyógyítás, orvosság szimbólumaiként is megjelennek igen gyakran például gyógyszertárak logójában.

A Bibliában Mózes magasra emelt botján a rézkígyó meggyógyította azokat, akik feltekintettek rá. Ez a botra emelt rézkígyó keresztény értelmezésben Jézus keresztre feszítésének előképe. Jézus keresztje gyógyulást és szabadulást hoz a hívőknek. Az ókeresztény Physiologus (Természettudós) mesés állatok és állattörténetek keresztény gyűjteménye, értelmezése, magyarázata. Keletkezése több kronológiai réteget mutat magán. A második, bizánci változatát Szent Epiphániosz ciprusi püspöknek tulajdonították, az allegorikus magyarázatokat pedig Nagy Szent Vazulnak. Ebben a műben szintén pozitív jelentéstartalmat kap a kígyó, mivel régi bőrét levedli, és így válik a megtérés, megújulás, régi ember levetkezésének szimbólumává. Egy tréfás idézet jut eszembe Nagy Lajos *Képtelen természetrajzából*: „A kígyó is örül a tavasznak, mégpedig annyira, hogy ilyenkor örömeiben kibújik a bőréből.” Kálnoky László *Kígyóvédelem* című verse arról medítal, hogy egész életünk folyamatos anyagváltozás (bőr, haj, köröm stb.) születéstől halálig, de küllemünk mellett gyakran jellemet is cserélünk. Jézus az Újszövetségben említi a kígyót pozitív és negatív hasonlatban egyaránt. A tanítványait úgy küldi az emberek közé, hogy szelídek legyenek, mint a galambok, de okosak, mint a kígyók. (Mt. 10, 16) Ugyanakkor a képmutató farizeusokat viperák fajzatainak nevezi. (Mt. 23,3) Gyakori ikonográfiai ábrázolás a Jelenések Könyvében Mária, a napba öltözött asszony, aki a Sátánnak, a kígyónak fejére tapos. Juhász Gyula is felidézi ezt az ábrázolást a *Mári* nénem című versében: „A legszebb képe ő fametszet, / Melyen a sarlós holdon állott / S az ő kígyó farkát tapodta / Mária, anyja kegyelemnek.” Más ábrázolásokon pedig Szent Mihály, a mennyei seregek vezére tipor rá a sátáni kígyó fejére. Babitsnál olvashatjuk a *Bilincs ez a bánat* című versben: „Égi király! Öljem meg a kígyót, Szent Mihály!” A saját farkába harapó kígyó (uroboros) az örökkévalóságnak és az idő örök körforgásának is jelképe. A keresztény húsvéti vesperás himnuszában a saját farkába harapó kígyó azt jelenti, hogy a gonosz önmagában hordozza pusztulását, tehát a gonosz cselekedet annak árt leginkább, aki cselekszi a gonoszt, és nem a gonosszágot elszenvedő áldozatnak.

Mint említettem tehát, a világirodalomban előbb a mítoszokban, később legkivált a költészetben is igen hamar megjelenik a kígyó és mindvégig újra és újra felbukkan különféle, ám többnyire természetesen az egyetemes kultúrtörténetből már jól ismert, említett szimbolikus jelentéstartalmakkal. Személyes kedvenceim talán Baudelaire *A táncos kígyó* és a *Meddő nő* című versei, melyek lényegileg ugyanazt tematizálják. A kígyószerűen tekergő női tánc révületbe ejti a férfit, miként a Bibliában Salóme tekergőző tánca a kéjsóvár Heródest. Ugyanez a tematika jelenik meg például Rainer Maria Rilke *Spanyol táncosnő*, valamint a *Kígyóbűvölés* című verseiben is. A magyar költészetben Bornemisza Péter archaikus, szép verses *Énekecske gyermekek rengetésére* című költeményében egyértelműsíti, hogy a kígyó által körbetekeredő Éden fájának átkát Krisztus golgotai keresztfája állítja

helyre: „Nagy csudálatosságom vagy on arra,/ Hogy a kígyó felmászja almafára,/ Az Úr Krisztust feszíték keresztfára,/ Ezekképpen Ádám helyére állna.” Tompa Mihály *Héber legenda* című költeményében így fogalmaz: „Szólj: Mily nemzetségből van adva?/ Szüztől lett Ő s Dávidnak magva!/ A prófétáktól mondvá így volt,/ Jött megtörni a régi kígyót!” Madách Imre részben keserű személyes, magánéleti tapasztalatai alapján nevezi *Az ember tragédiájában* a nőt „mézből és méregből összeszűrt” lénynek. A *Leány és nő* című versében szintén rátalál a tiltott fa és elveszített Édenkert párhuzamára: „Két fának tilos csak csábító gyümölcse/ Egyik átkos fája a mindentudásnak,/ Másik büszke fája halhatatlanságnak;/ Házasság a kígyó, s e gyümölcsökből hoz, Elborúl az éden.” Csokonai a női csapodársághoz és állhatatlansághoz kapcsolja a kígyó fogalmát, *A kétszínűség* című versében: „Gyakran a mennyei illatú epernek/ Apró leveli közt kígyók is hevernek.” Megjegyzendő, hogy német nyelvterületen a kétszínű embert a kígyó kettős nyelvvel jelölik: doppelzüngig. Thomas Murner írja Schelmenzunft című művében: „Zwo zungen dragen in eim half”, vagyis „két nyelvet viselnek egy torokban.” Petőfi a talpnyalást, szolgálalkú hízelkedést nevezi kígyónak: „Nyájás szófogadás, kígyócsúszású hízelgés.” (Levél Arany Jánoshoz) A magyar „kígyót – békát kiáltani valakire” igen durva rágalmazást jelent. Gyulai Pál kígyó nyelvnek nevezi a rágalmazást a *Falun* című versében. Babits Mihály a kígyót az örök sátáni szembenállás, mindent tagadás jelképes állataként idézi meg: „Minden méltó emberkebel / szívtrónusán egy sárga kígyó / ül, ki ha azt mondja: Így jó! / Így akarom! – Nem mel felel. (Intőszózat) Tóth Árpád *Vilihez* című versében az égbe tekergő nyírfák törzseit szintén Istenre, Mennyre tagadólag nyelvet öltő kígyóknak vízionálja. Reviczky Gyulánál, majd később Kosztolányi Dezsőnél a baljóslatot, a megbízhatatlan rosszindulatot jelöli. Reviczky így ír: „Kígyó sziszeg minden bokorba,/ Mérget kevernek csókba, borba.” (Csak jót ne várj!) Egy közismert német szólás a kígyóval szembeni óvatosságra, rejtett, lappangó veszedelemre figyelmeztet: „es ist eine Schlange unter Blumen” (kígyó van a virágok alatt). Az angolban is él egy ehhez hasonló mondás: Snake in the grass. (Kígyó van a fűben.) Kosztolányi *Kígyó* című versében óvatosságra int, hisz a kígyó akkor is jelen van, ha nem látjuk. A bármikor támadásba lendülő veszélyt, az ember folytonos szorongását jelzi: „Eltűnt a kígyó, útnak is erednék,/ de ott a fűben a szeme/ reám mered még.” Közismert magyar mondás a kígyót melenget a keblén, hasonló jelentéstartalommal. Meg kell jegyezni azonban, hogy a közismert magyar szólás eredetét egy korabeli Aesopus mesében kell keresnünk (*A földműves és egy kígyó*), amelyben egy jószívű parasztember az ingjébe rejti a hidegben megdermedt kígyót, aki a testmelegtől feléledve halálra marja jőtevőjét. Rotterdami Erasmus latin szólásgyűjteményében ugyanezt így találjuk: „colubram vel serpentem in sinu fovere”, vagyis kígyót melenget az ölében.

Somlyó Zoltán *Csókos redők* című versében a bűnök mérges kígyók, melyek a bűnös ember nyakára tekerednek. A magyar irodalomban előfordul a kígyó az elnyomó, zsarnoki hatalom szimbólumállataként is. Nagy László *Játék-karácsonykor* című versében a betlehemi gyermekgyilkos Heródes király lovának „kígyó a kengyele”. Faludy György ezt írja az *Állatkert* című versében: „kilencszáznegyvenötben Rákosi Mátyás itt járt, / azért, hogy a rákosi viperát, ezt a drága / dögöt, átkeresztelje homoki viperára.” Számos példát hozhatnánk még a vallástörténetből, kultúrtörténetből, irodalomtörténetből és szellemi néprajzból. Talán ennyi is elég azonban annak igazolásául, hogy a kígyó jelentős és nem egyértelműen csak negatív szimbólum volt és marad. Irodalmi alkotások címében mindmáig gyakori a kígyó. (Edgar Wallace: *A sárga kígyó*; Francois Mauriac: *Viperafészek*; Szabó Magda: *Kígyómarás*; Wass Albert: *Rézkígyó*; Cs. Szabó László: *A kígyó*; Ráth-Végh István: *A tengeri kígyó*; Méhes György: *A kígyó színű toll*; Müller Péter: *Kígyó és kereszt*; Rakovszky Zsuzsa: *A kígyó árnyéka*; Vasadi Péter: *A kígyó bőre...*)

Hullám